

شروڤهكرنهكا زمانقانيا ژينگهه ي بۆ زمانى پهرتووكا 'كاراميهي' ل ههرىما كوردستانى

سهلاح سهبرى شههباز^{1*} و سهيدولسهلام نهجمهدين سهيدوللا²

¹ پشكا زمانى كوردى، كوليژا زانستين مروڤايه تي، زانكوبا زاخو، ههرىما كوردستانى- عيراق. (salah.shahbaz@uoz.edu.krd)

² پشكا زمانى كوردى، كوليژا زانستين مروڤايه تي، زانكوبا زاخو، ههرىما كوردستانى- عيراق. (abdulsalam.abdullah@uoz.edu.krd)

و مرگرتن: 2025/10 پهسه نكرن: 2025/11 به لافكرن: 2026/06 <https://doi.org/10.26436/hjuoz.2026.14.2.1749>

پوخته :

د سهردمهكيدا كو قهيرانين ژينگهه ي بوينه ههر شهيهكا جيهانى، نهف فهكولينه، ل سهرد بنه مائى چارچوڤه يى زمانقانيا ژينگهه ي (Ecolinguistics)، شروڤهكرنهكا زمانقانيا ژينگهه ي بۆ نهو 'چيروكين ژينگهه ي بين نه ل گهل دژين' دكهت بين كو د زنجيره پهرتووكين 'كاراميهي' دا ل ههرىما كوردستانى دهينه ئاڤاكرن". ب شروڤهكرنهكا سى نمونه بين ههلبژارتى ژ قوناغين خواندنا بنه رمتى (پولن 2، 5، 8) و ب بكار هينانا ئالافين شروڤهكرنهكا بين ئاران ستيبى (ومكو چارچوڤهكرن، ژيبرن و ميتافور)، فهكولين دگههيه نهوى نهجامى كو گوتارا پهرومردميه ي يا فهرمى ب شيوهيك سيبسته ماتيك سى چيروكين سهركى بين ئايدولوزى فهكولر: نيك، چيروكا مروڤ-سهنته رى يا بهيز، كو تيدا سروشت و هك كه رسته يهك بۆ مفايى مروڤى دهينه نيشاندان و بهايى نهوى يى سهربخوه و خويى دهينه كيمكرن بۆ ب تنى مفايهكى بكار هينانى. دوو، چيروكا هاولاتيبى نهچالاك و دهسته هالاتا كارا، چيروكهكه كو وينه يهكى ئايدىال بۆ دامودزگههين دهولهتى و مكو چاره سهركه رى نيكانه دروست دكهت و د ههمان دمدا ب شيوهيك ستراتيژى چالاكيا جفاكى يا سهربخوه و هزرا پشتخوبه ستنى ژيدبهت. سى، چيروكا كيشه يين ساده كرى و بى سياسهت؛ ل قيرى كيشه يين ژينگهه ي ژ كونتيكستى نهوان يى سياسى و ئابوورى يى ئالوز دهينه ده رنئخستن و مكو پروسيسهكا كارگيرى بۆ گونجاندن و ههفسهنگهكرنا بهرژومنديبين جودا بين ئابوورى و جفاكى دهينه نيشاندان. ب نهفى رهنكى، ژينگهه ياريزى دهينه كيمكرن بۆ ب تنى بابتهكه تهكنيكى يى برنقه برنا نارمانجان و رولئ بهرژومنديبين كومپانيان و مملاتننن سيبسته مه دهينه فهشارتن". ب كورتى، فهكولين نيشان ددهت كو چاوا گوتارا ژينگهه ي، د بن نافى پهرومردمكرن، دهينه بكار هينان دكو جيهانيبنييهكا تايبهت ئاڤا بكهت و "هاولاتيبى باش" يى پابهند ب سيبسته مه ههيهقه بهر هه مبهينيت؛ هاولاتيبهكى كو خودان ههلويستن باشه، لى ب شيانين رهخنه يى بين كيم بۆ رويبرويبوونا كيشه يين راسته قينه دهينه پهرچه كرن.

په يقين سهركى: زمانقانيا ژينگهه ي، شروڤهكرنهكا گوتارا ئيكولوزى، چيروكين نه ل گهل دژين، پهرومردميه ي ژينگهه ي، ئايدولوزى.

پيشهكى

قهيرانين فيزيكى پتر، قهيرانين هزرى و گوتارينه؛ نهو ژ نهوان "چيروكين" دهين بين كو مه بۆ خوه ل سهرد پهيوه منديدا د ناڤهرا مروڤ و سروشتيدا فهكولر اين. گوتارين كو نهو د ژيانا روتارنهدا بكار دهينين، چارچوڤه يان بۆ تينگه هشتنا مه دادنين، ههلويستن مه ئاراسته دكهن و دووماه ييدا، رهفارين مه بهر انبهر جيهانا سروشتى ديار دكهن.

نهگه رين فهكولينى:

نهگه رى سهركى يى نهفى فهكولينى ژ فالاهيههكا بهرچاڤ د ناڤ بياڤى نهكاديمى يى كورديدا دهيت، ب تايبهتى دهرياره ي شروڤهكرنهكا رهخنه يى يا گوتارا ژينگهه ي د ناڤ دهقن پهرومردميه يدا. ههرچهنه گرنگيا پاراستنا ژينگهه ي د گوتارا كشتى يا ههرىما كوردستانيدا زيده بوويه، لى شروڤهكرنهكا

زمان بۆ فهگوهاستنا راستيبن جيهانى ب تنى نامرازهكى بيلايهن نينه، بهلكو ب شيوهيك چالاك پشكاريى د ئاڤاكرنا نهوان راستيبن ب خودا دكهت. ههر ههلبژارتنهكا پهيهكه، ههر پيكهاته يهكا رسته يهكى، ديتنهكا تايبهت ل سهرد جيهانى ل گهل خوه ههلبگريت. بۆ نمونه، ئاڤاكرنا دارستانهكى ب "ژيدم رين دارتاشى" راستييهكى ئاڤا دكهت كو تيدا دار ب تنى كه رسته يهكى ئابووريه، لى ئاڤاكرنا ههمان دارستانى ب "سيسته مهكى ژيانى يى ئالوز" راستييهكا ب تهواوى جودا دروست دكهت كو تيدا دار بۆ نهومر رين زيدي و خودان بهانه. د بياڤى ژينگهه يدا، نهف هيزا زمانى ب شيوهيك تايبهت گرنگه. گهلهك ژ قهيرانين مه بين ژينگهه ي بين ههچمه ر، ژ

* فهكولر يى بهر پرس.

گه‌هشتن ب نه‌فی نارمانجا گشتی، فه‌کولین دئ همول دمت به‌رسقا نه‌فان پرسیارین ل خورای بدمت:

- 1- نه‌و سئ نموننه‌یین هه‌لبژارتی ژ زنجیره پهرتووکین 'کارامیی'، چ جوړه 'چیرۆکین زمانقانییا ژینگه‌هی' (نایدولۆژی، چارچووڤه‌کر، میتافور) د خودا کوم دکهن؟
- 2- زمانی بکارهاتی د نه‌وان ده‌قین دیارکریدا، مروڤی د چ پینگه‌هه‌کیدا به‌رانهر سروشتی نیشان ددهت؟
- 3- نه‌وی نه‌و چیرۆکین د نه‌وان نموننه‌یاندایا هاتینه‌شروڤه‌کر، پشته‌قانییا به‌ایین نیکولۆژی دکهن یان یین ویرانکهر؟
- 4- چ جوداهی د شیواز و ناراسته‌یا 'چیرۆکین ژینگه‌هی' یین نه‌وان سئ پۆلین هه‌لبژارتی (2، 5، 8) دا ده‌ینه‌تییبینیکردن؟

ریبازا فه‌کولینی:

ا. ریبازا گشتی:

نه‌ف فه‌کولینه پشت ب ریبازا جوړی و ب تایبه‌تی ل شیوازی وه‌سفی-شروڤه‌کاری دبه‌ستیت. نه‌ف ریبازه هاتیه‌هه‌لبژارتن ژبه‌رکو نارمانجا سه‌رمکی یا فه‌کولینی نه‌ پیفانا ناماری یا دیارده‌یانه، به‌لکو گه‌هشته ب تیگه‌هشته‌کا کویر ژ چاوانییا ناکارنا وانا و "چیرۆکین ژینگه‌هی" د ناف ده‌قین په‌رومده‌ییدا. نالافی تیوری و شروڤه‌کاری یئ سه‌رمکی یئ نه‌فی ریبازای، بیافی زمانقانییا ژینگه‌هیبه.

چارچووڤه‌یی تیوری یئ کو ریبازا مه‌یا شروڤه‌کرئی ناراسته دکهت، ب شتویه‌کئی سه‌رمکی ل سه‌ر کارین ناران سنییی (2015) د بیافی زمانقانییا ژینگه‌هیدا هاتیه‌هه‌لبژارتن. زمانقانییا ژینگه‌هی فه‌کولینی ل سه‌ر په‌یوه‌ندییا د ناقه‌را زمان و ژینگه‌هیدا دکهت و جه‌ختی ل سه‌ر نه‌وی چهنده‌ی دکهت کو چاوا ده‌ق و گوټار کار دکهن داکو دیتن و ره‌فتارین مه‌یین ژینگه‌هی ناراسته بکهن. سنیب ب تایبه‌تی جه‌ختی ل سه‌ر تیگه‌هی "چیرۆکین نه‌م یئ دژین" دکهت، کو نه‌وی ژئی نه‌و چارچووڤه‌یین هزری و که‌لتورینه یین کو ب ریکا زمانی ده‌ینه‌فه‌گو‌هاستن و جیهانینییا مه‌ل سه‌ر سروشتی ناقا دکهن. نارمانجا زمانقانییا ژینگه‌هی فه‌کرنا نه‌وان چیرۆکانه، هه‌لسنگاندنا نه‌وانه ل سه‌ر به‌مایئ نیکوسوفی (هه‌فسه‌نگی د ناقه‌را مروڤ و سروشتیدا) و د دووماهییدا، لیگه‌ریانه ل سه‌ر چیرۆکین نوو یین کو پتر پشته‌قانییا ژبانی دکهن (Stibbe, 2015: 1-8). ب بکارهینانا نه‌فی چارچووڤه‌یی، فه‌کولین دشیت ژ شروڤه‌کرنه‌کا رووکه‌شی یا زمانی دهر باز بیبیت و بجیته د ناف نه‌وان پیکه‌تایین نایدولۆژی یین فه‌شارتیدا یین کو کار دکهن داکو جیهانینییا به‌کا تایبه‌ت ل سه‌ر ژینگه‌هی ل ده‌ف قوتابییا ناقا بکهن.

ب. کومهل و سامپلا فه‌کولینی:

کومه‌لا فه‌کولینی ژ (91) ده‌ق و دروشمین ژینگه‌هی پیکه‌ده‌یت یین کو د ته‌واوییا زنجیره پهرتووکین 'کارامیی' دا (ژ پولا 1 همتا 9) هاتیه‌ده‌ستنیسانکر. د قوناغا نیکئی یا کارکرنیدا، پرؤسنیسا 'پشکنین و پۆلینکرنا ناقه‌روکئی' بو ته‌واوییا نه‌وان 91 ده‌قان هاتیه‌نه‌نجامدان. نه‌نجامی نه‌وی پشکنینا گشتی دیار کر کو ته‌واوییا ناقه‌روکا نه‌وان ده‌قان د چارچووڤه‌یی سئ 'چیرۆکین' سه‌رمکی یین نایدولۆزیدا کوم دبن کو د ته‌واوییا پهرتووکاندا دووباره دبنه‌فه. ژبه‌ر کو شروڤه‌کرنا زمانقانییا ژینگه‌هی (Ecolinguistic Analysis) شروڤه‌کرنه‌کا جوړی و هویره و پیدفی ب راوه‌ستیای هه‌یه ل سه‌ر هویرکاریین ریزمانی و واتایی، سئ نموننه‌یین هه‌ره نوینهر (ژ پۆلین 2، 5، 8)

زانستی یا نه‌وی چهنده‌ی کو "چاوا" نه‌ف بابته د سیسته‌می په‌رومده‌ییدا ده‌ینه‌هه‌لبژارتن، هیشتا ل قوناغین ده‌سنییکئی دایه. پتریا فه‌کولینی هه‌یی یین ناقه‌وی ل سه‌ر لایه‌نین ژ ده‌رفه‌یی په‌رومده‌یی راوه‌ستیاینه. هنده‌ک ژ نه‌وان ل سه‌ر لایه‌نین یاسایی راوه‌ستیاینه، وه‌ک شروڤه‌کرنا یاسایا ژینگه‌هی و کیماسین تیدا (محمد، 2019: 677). هنده‌کین دی ل سه‌ر رولئ راگه‌هاندن د به‌لاکرننا هیشارییا ژینگه‌هیدا کار کریبه (شاکر و اخرون، 2018: 425) و هنده‌کین دی ژئی ل سه‌ر لایه‌نین کارگیری و نابووری یین وه‌ک "هوکمرانییا ژینگه‌هی" د کومپانییین پیشه‌سازیدا راوه‌ستیاینه (مصطفی و اخرون، 2021: 38).

گرنگییا فه‌کولینی:

گرنگییا نه‌فی فه‌کولینی د چهنده‌هه‌نده‌کین تیکه‌لدا خوه‌ دینیت، کو دشین ل سه‌ر دوو ناستان به‌ینه‌پۆلینکر: ناستی زانستی- تیوری و ناستی کرداری-جفاکی.

ل ناستی زانستی و تیوری، گرنگییا نه‌فی فه‌کولینی د نه‌وی چهنده‌ی دایه کو نه‌و بو نیکه‌م جار همول ددهت چارچووڤه‌یی تیوری یئ زمانقانییا ژینگه‌هی (Ecolinguistics) ب شتویه‌کئی کرداری ل سه‌ر ده‌قین کوردی به‌جه‌به‌نیت. ب نه‌فی کاری، فه‌کولین دئ بیافه‌کئی نوو بو فه‌کولینن داها‌تی فه‌کمت و دئ دموله‌مندییه‌کا تیوری و میتودی هینیه د ناف بیافی زمانقانییا کوردیدا. به‌هینانا تیورین وه‌ک یین سنیب (2015) ل سه‌ر که‌ره‌سته‌یه‌کئی کوردی، دئ بیته‌ تاقیرنه‌کا گرنگ بو کاریگه‌رییا نه‌وان تیوران د کونتیسته‌کئی نوو دا.

ل ناستی کرداری و جفاکی، نه‌ف فه‌کولینه نه‌ ب تنی شروڤه‌کرنه‌که، به‌لکو بانگه‌واز هکه بو پیداچوونه‌کا ره‌خنه‌یی د ناقه‌روکا پرؤگرامین خواندنیدا. د سه‌رده‌مه‌کیدا کو کیشه‌یین ژینگه‌هی بوینه هه‌ره‌شه‌یه‌کا راسته‌قینه ل سه‌ر ژبانا خه‌لکئی هه‌ریما کوردستانی، گه‌له‌ک گرنگه کو بزانیین سیسته‌می په‌رومده‌یی چاوا نه‌وی نوو بو روپروویوونا نه‌وان کیشه‌یان ناماده دکهت. نه‌نجامین نه‌فی فه‌کولینی دشین ب شتویه‌کئی راسته‌خو بو دانهرین سیاسه‌تین په‌رومده‌یی، سه‌ر په‌رشتین په‌رومده‌یی و نفیسه‌رین پهرتووکین قوتابخانه‌یان ل هه‌ریما کوردستانی بینه جه‌ی مفای. ب تیگه‌هشتن ژ "چیرۆکین" فه‌شارتی یین د ناف ده‌قاندای، نه‌وی دشین کار بکهن بو ناکارنا گوټاره‌کا ژینگه‌هی یا هه‌فسه‌نگتر؛ گوټارمک کو نه‌ ب تنی قوتابییا هان بددهت بو پاقرییا تاکه‌کسه‌یی، به‌لکو نه‌وان فیری هزرکرنا ره‌خنه‌یی ل سه‌ر به‌رپرسارییا سیسته‌می، رولئ کومپانییا و گرنگییا چالاکیا مه‌ده‌نی ژئی بکمت. ب کورتی، نارمانجا دووماهییه‌ی نه‌وه کو نه‌ویه‌کئی نوو به‌ینه‌په‌رومده‌کر کو نه‌ ب تنی ب ژینگه‌هی "هه‌ستیار" بیبیت، به‌لکو "هشیار" و "چالاک" ژئی بیبیت.

نارمانج و پرسیارین فه‌کولینی:

نارمانجا سه‌رمکی یا نه‌فی فه‌کولینی، شروڤه‌کرنا نه‌وان "چیرۆکین ژینگه‌هی" یین فه‌شارتییه کو د پهرتووکین 'کارامیی' دا ده‌ینه‌هه‌لبژارتن، ب ریکا بکارهینانا نالاقین زمانقانییا ژینگه‌هی (Ecolinguistics) فه‌کولین دخوازیت ناکه‌را بکمت کا چاوا زمانی په‌رومده‌یی یئ فه‌رمی کار دکهت داکو جیهانینییا به‌کا تایبه‌ت ل سه‌ر په‌یوه‌ندییا د ناقه‌را مروڤ، سروشت و جفاکیدای ل ده‌ف قوتابییا بجینیت. بو

8- دیارکرن (Salience): دستنیشانکرنا نه‌وان لایه‌نان بین کو گوټار ب شیوهیه‌کی تاییه‌ت سه‌رنجی دئیخینه سه‌ر. ب بکارهینانا نه‌وان نالافان ب شیوهیه‌کی تیکهل، نهم دشینین خواندنه‌کا کویر و فرمه‌ه‌م‌د بو ده‌قین په‌رورده‌یی پینشکیش بکهن.

ته‌وره‌ی نیکی: چارچووه‌یین تیوری و شروفه‌کرنا نیکولوزی یا ده‌قین هه‌لبزارتی:

1. چارچووه‌یین تیوری: زمانفانییا ژینگه‌هی و نالافین نه‌وی بین شروفه‌کاری:

1.1. زمانفانییا ژینگه‌هی: ژ میتافورئ به‌ره‌ف ره‌خنه‌یین:

زمانفانیی ژینگه‌هی، ناران سستیب، نه‌وان گوټاران ب "نه‌و چیرۆکین نهم پی دژین (The Stories We Live By)" ب ناف دکه‌ت؛ نه‌و چیرۆکین کو د ناف که‌لتورئ مه‌دا هاتینه‌چاندن و بیی کو نهم هه‌ست پی بکهن، دبنه‌ پشکه‌ک ژ جیهانینییا مه‌ هنده‌ک ژ نه‌وان چیرۆکان دشین پشته‌فانییا هه‌سه‌نگی و ژیانئ بکهن، هنده‌کین دی دشین بینه‌ نه‌گه‌ری ویرانکاری و تیکدانی (Stibbe, 2015: 1). ژ به‌ر نه‌وی گرنگییا زمانی و گوټاری، زانستی زمانفانییا ژینگه‌هی (Ecolinguistics) وه‌ک بیاقه‌کی نوی و گرنگ دهرکه‌قتیبه کو فه‌کولینئ ل سه‌ر په‌یوه‌ندییا د ناقه‌را زمان و کیشه‌یین ژینگه‌هیدا دکه‌ت. د ناف هه‌موو نه‌وان دامه‌زراوه‌یین کو نه‌وان چیرۆکان به‌ر هه‌مده‌یین و به‌لاف دکهن، سیسته‌می په‌رورده‌یی رولئ هه‌ره‌ گرنگ و بنه‌ره‌تی دگه‌ریه‌ت. په‌رتووکین قوتابخانه‌یان، وه‌ک گوټارا فه‌رمی یا ده‌وله‌تی، دبنه‌ که‌نالی سه‌ره‌کی بو فه‌گوه‌ه‌استنا "چیرۆکین په‌سه‌ندکری" بو نه‌وه‌یی نوو. نه‌و ده‌ق نه‌ب تنئ زانیاریان ل سه‌ر ژینگه‌هی دکه‌ه‌یین، به‌لکو ب شیوهیه‌کی فه‌شارتی، قوتابییان قیری نه‌وی چهندئ دکهن کو چاوا ل سه‌ر ژینگه‌هی هزر بکهن، چ به‌ایان بدنه‌ سه‌روشتی و په‌یوه‌ندییا خوه‌ ل گهل نه‌وی چاوا پیناسه‌ بکهن. د نه‌قی چارچووه‌ه‌یدا، هه‌رئما کوردستانی وه‌ک نمونه‌یه‌کا تاییه‌ت و گرنگ جه‌ئ سه‌رنجیبه‌ ژ نالییه‌کیه‌، هه‌رئم روه‌یبروی نالنگارییین ژینگه‌هی بین مه‌زن دبیته‌ت. کیمبوونا نافی ژ به‌ر سیاسه‌یین وه‌لاتین هه‌فسو (تورکیا و ئیران) بوویه هه‌ر شه‌یه‌کا راسته‌قینه‌ ل سه‌ر که‌رتئ چاندنئ و ناسایشا نافی. گوهورینا سه‌قای و بلنبدوونا پله‌یین گه‌رمئ بوویه نه‌گه‌ری زیدبوونا هه‌سکاتی و باهوزین توزئ (Al-Kubaisi & Gardi, 2012). د هه‌مان ده‌مدا، پشته‌ه‌ستنا ئابوریا هه‌رئمی ل سه‌ر که‌رتئ په‌رتولئ بوویه نه‌گه‌ری پیسه‌بوونه‌کا به‌رده‌وام یا ناف، ناخ و هه‌وای، ب تاییه‌تی ل ده‌وره‌به‌رین پالوگه‌ه‌ین نه‌یاسایی (Mach, Skupiński, & Salih, 2023: 202). ژ نالییه‌کی دیقه‌، وه‌ک هه‌رئمه‌کا د پرۆسیسا نفاکرنا داموده‌زگه‌ه‌ین خوه‌ دایه‌ و خودان دیروکه‌کا مملانی و به‌ره‌نگارییه‌، حقاکی نه‌وی روه‌یبروی گوټارین جودا و دژ به‌ر دبیته‌ت: گوټارا گه‌شه‌پیدانا ئابوروی ل سه‌ر بنه‌مایئ په‌رتولئ، گوټارا پاراستنا ژینگه‌هی وه‌ک میراته‌کی نشتیمانی و گوټارا ناسایشا نشتیمانی. پرسیارا گرنگ نه‌قه‌یه‌: د ناف نه‌وان هه‌موو نالنگاری و گوټارین دژ به‌ردا، سیسته‌می په‌رورده‌یی بی فه‌رمی چ چیرۆکه‌کا ژینگه‌هی بو نه‌وی نوو فه‌دگه‌ریه‌ت؟

هه‌رچه‌نده نه‌ف جوړه فه‌کولینه‌ دگرنگن، لی نه‌و کیم جارن دچنه‌ د ناف نه‌وی پرۆسیسا کویر و بنه‌ره‌تی یا "نافاکرنا

هاتنه‌هه‌لبزارتن داکو وه‌کو 'که‌یسین نمونه‌یی (Case Studies) ناراسته‌یین گشتی بین نه‌وان چیرۆکان ب شیوهیه‌کی زانستی به‌رجه‌سته‌ بکهن".

ج. نه‌گه‌ری هه‌لبزارتن سامپلی:

هه‌لبزارتن نه‌وان سه‌ی پۆلان ل سه‌ر بنه‌مایئ "نویسه‌رایه‌تیکرنا گه‌سه‌سندنا گوټاری" هاتیه‌کرن. نه‌ف هه‌لبزارتنه‌ ریکی ده‌ته مه‌ کو نهم وینه‌یه‌کی روه‌ن ل سه‌ر فه‌لسه‌فه‌ و ستراتیژیا گشتی یا گوټارا په‌رورده‌یی بده‌ستقه‌ه‌یین کا چاوا "چیرۆکین ژینگه‌هی" ل گهل مه‌زنبوونا قوتایی ده‌ینه‌گوهورین و نالوزکرن: پۆلا دوویی نویسه‌راتییا بازنه‌یی ده‌ستیککی دکه‌ت، کو تیدا چه‌مک ب شیوهیه‌کی ساده‌ و گه‌ردایی ب حقاکی نزییک (مال، ناخ) فه‌ ده‌ینه‌پینشکیشکرن. ل نه‌فیرئ، گوټار پتر ل سه‌ر نفاکرنا هه‌لوپستین بنه‌ره‌تی و ره‌فترین کونکریته‌ چر دبیته‌ت. پۆلا پینجئ نویسه‌راتییا بازنه‌یی نافجی دکه‌ت، کو تیدا گوټار به‌ره‌ف بابنه‌ین نالوزتر بین حقاکی (باژیر، نشتیمان) و کیشه‌یین مودیرن (پیسبوونا پیشه‌سازیی) دجیته‌ت. پۆلا هه‌شتی ژئ نویسه‌راتییا بازنه‌یی دووماهییی و پینگه‌ه‌شتنئ دکه‌ت، کو تیدا گوټار ب ته‌واوی دبیته‌ نه‌بسترکت و دکه‌قیته‌ د بیاقی چه‌مکین سیاسی و ریقه‌به‌ریندا وه‌ک "هوکمه‌رانی".

د. نالافین شروفه‌کرني:

پرۆسیسا شروفه‌کرني د نه‌قی فه‌کولینیدا دئ ب شیوهیه‌کی سه‌ره‌کی پشت به‌ستنئ ل سه‌ر چارچووه‌یی شروفه‌کاری بی زمانفانییا ژینگه‌هی که‌ت، هه‌روه‌ک چاوا ناران سستیب (2015) په‌ره‌ پیدایه‌. نهم دئ هه‌شت نالافین نه‌وی بین سه‌ره‌کی بکاره‌یین داکو بچینه‌ د ناف کویراتییا "چیرۆکین" فه‌شارتی بین د ناف ده‌قاندنا. نه‌و نالاف دئ هاریکاری مه‌ که‌ن داکو بییین کا چاوا هه‌لبزارتنین زمانفانیی بین هور کار دکهن داکو جیهانینییا که‌ت تاییه‌ت نفا بکهن. نه‌و هه‌شت نالافین شروفه‌کرني نه‌قه‌نه‌:

- 1- نایدولوزی (Ideology): فه‌کرنا نه‌وان بیروباوه‌ر و به‌ایین بنه‌ره‌تی بین کو گوټار ل سه‌ر هاتیه‌ه‌نافاکرن (بو نمونه‌، نایدولوزییا مروټ-سه‌نترئ).
- 2- چارچووه‌کرني (Framing): شروفه‌کرنا نه‌وی چهندئ کو چاوا کیشه‌یه‌ک یان بابته‌ک ده‌ینه‌پینشکیشکرن داکو تیکه‌ه‌شتنه‌کا تاییه‌ت ل ده‌ف و مرگه‌ری به‌یته‌ه‌نافاکرن.
- 3- میتافور (Metaphor): شروفه‌کرنا نه‌وان میتافورین کو ده‌ینه‌بکاره‌یان بو و سه‌فرنا سه‌روشتی و په‌یوه‌ندییا مروټی پیقه‌ (بو نمونه‌، ژینگه‌ه‌ = مال).
- 4- هه‌لسه‌نگاندن (Evaluation): فه‌کرنا نه‌وی چهندئ کو چاوا زمان دیارده‌یان ب شیوهیه‌کی نه‌رینی یان نه‌رینی هه‌لدسه‌نگیته‌ت.
- 5- شوناس (Identity): شروفه‌کرنا نه‌وی چهندئ کو گوټار چاوا شوناسان بو بکه‌ران (مروټ، گیانه‌وه‌ر، ده‌سته‌ه‌لات) نفا دکه‌ت.
- 6- راستیوون (Facticity): فه‌کرنا نه‌وان شیوازین زمانفانیی بین کو بوچوونان وه‌ک راستییین بیگومان نیشان دده‌ن.
- 7- ژیرن (Erasure): دستنیشانکرنا نه‌وان لایه‌یین گرنگ بین کیشه‌یه‌کی بین کو ب زانابوون یان نه‌زانابوون د گوټاریدا ده‌ینه‌پشته‌گو هه‌قینن.

چیرۆکین ویرانکەر ل سه‌ر بنه‌ماینن ئیکۆسوفی و (ج) لیکه‌ریان و به‌لافکرنا چیرۆکین نوو یین نا‌فاکەر.

3.1. نا‌لافین شرو‌فه‌کاری یین ستیبی:

بۆ ئاشکه‌راکرا ئه‌وان چیرۆکان، ستیبی هه‌شت ئالافین شرو‌فه‌کاری پینشیار کرینه کو دشین وه‌ک لیسته‌یه‌کا پشکنینی بۆ فه‌کرنا ده‌قان به‌ینه‌بکاره‌ینان. ئه‌و ئالاف هاریکارن د دیتنا ئه‌وان میکانیزمین زمانیدا یین کو ئه‌وان چیرۆکان نا‌فا دکهن (Stibbe, 2015: 17):

1- ئایدۆلۆژی (Ideology): ئاشکه‌راکرا ئه‌وان باوه‌ریین گشتی و به‌ربه‌لاف (وه‌ک "مرو‌ف سه‌روه‌ری سروشتیه‌" یان "ته‌کنۆلۆژییا دئ هه‌موو کیشه‌یان چار سه‌س که‌ت") یین کو د نا‌ف تیکستیدا وه‌ک "راستی" ده‌ینه‌نیشاندان.

2- چارچو‌فه‌کرن (Framing): فه‌کۆلینا ئه‌وی یه‌کی کو چاوا کیشه‌یه‌ک ده‌ینه‌پینشکیشکرن. بۆ نمونه، ئایا دارستانه‌ک وه‌ک "ژیده‌ر مکی نابووری" ده‌ینه‌دیتن یان وه‌ک "سیسته‌مه‌کی ژیا‌نی یی ئالۆز"؟ هه‌ر چارچو‌فه‌یه‌ک هه‌ندک لایه‌نان دیار دکه‌ت و هه‌ندکین دی فه‌دشیریت.

3- میتافۆر (Metaphor): شرو‌فه‌کرا میتافۆرین کو تیگه‌هه‌شتنا مه‌ ئاراسته‌ دکهن. میتافۆرین وه‌ک "سه‌ری ل دژی گه‌رمیونا جیهانی" یان دیتنا نا‌خئ وه‌ک "سه‌رمایه‌یی سروشتی" دشین کاریگه‌رییه‌کا کویر ل سه‌ر هه‌لوپستین مه‌ هه‌بن.

4- هه‌سه‌نگاندن (Evaluation): تییینکرنا ئه‌وی چه‌ندئ کو چاوا زمان ب ریکا په‌یقین هه‌لگرین به‌ایان (وه‌ک جوان، پيس، پيشکه‌فتی، پاشکه‌فتی) هه‌ندک تشنان وه‌ک "باش" و هه‌ندکین دی وه‌ک "خراب" دهرخینیت.

5- شو‌ناس (Identity): شرو‌فه‌کرا ئه‌وی چه‌ندئ کو تیکست چ جو‌ره شو‌ناسه‌کی بۆ خوانده‌فانان نا‌فا دکه‌ت. ئه‌ری ئه‌م وه‌ک بکاره‌ینه‌ر، پارێزقان، یان خودانین سروشتی ده‌ینه‌نیشاندان؟

6- راستیبوون (Facticity): فه‌کۆلینا ئه‌وی چه‌ندئ کو چاوا هه‌ندک گو‌تن وه‌ک راستیبوون راسته‌هینه ده‌ینه‌پینشکیشکرن (بیگومان، گه‌شه‌کرنا نابووری پیندیه‌یه)، لئ هه‌ندکین دی وه‌ک تیرینین جه‌ی گو‌مانی (هه‌ندک دبیژن کو...).

7- ژیرن (Erasure): تییینکرنا ئه‌وان لایه‌نین گرنگین کیشه‌یی یین کو د تیکستیدا ب ته‌واوی هاتینه‌پشتگو‌ه هافیتن یان ژیرن (وه‌ک نازارین گیانه‌وه‌ران د پیشه‌سازیا گو‌شتیدا، یان رۆلئ کۆمپانیین مه‌زن د پيسبوونا ژینگه‌هیدا).

8- دیارکرن (Salience): به‌روفا‌زی ژیرنی، ئه‌ف خاله سه‌رنجی دئ‌خپته سه‌ر ئه‌وان باه‌تین کو ب به‌ردوامی ده‌ینه‌دووبار مکرن و وه‌ک باه‌تین هه‌ره گرنگ ده‌ینه‌نیشاندان.

4.1. چیرۆکا زال یا ویرانکەر: مرو‌ف سه‌نته‌ری (Anthropocentrism)

ئیک ژ ئه‌وان "چیرۆکین" هه‌ره ویرانکەر کو زمانفانیا ژینگه‌هی ره‌خنه‌یی لئ دگریت، مرو‌ف سه‌نته‌رییه. ئه‌فه ئه‌و باوه‌رییه یا کو مرو‌فی دکه‌ته سه‌نته‌ری هه‌بوونی و سروشتی ب تنئ وه‌ک ئالافه‌ک بۆ خزمه‌نا مرو‌فی دبینیت. ره‌ و ریشالین ئه‌فی بۆ چوونی، وه‌کو لین وایتی (White, 1969) دیار دکه‌ت، دکه‌فته د که‌لتووری رۆژنا‌فاییدا و بووینه ئه‌گه‌ری په‌یدابوونا دووانیه‌کا کویر د نا‌قه‌هرا مرو‌فی (سه‌روه‌ر) و سروشتی (بندسه‌ت) دا. ئه‌ف چیرۆکا مرو‌ف سه‌نته‌ری ب ریکا زمانی

واتایی "دا یا کو د قوناغین هه‌ره ده‌ستپیککی یین په‌روه‌رده‌ییدا، د هه‌را زارۆکاندا، روو دده‌ت. قالا‌هیا هه‌ره گرنگ د پشتگو‌ه هافیتنا رۆلی سیسته‌می په‌روه‌رده‌یی دایه وه‌ک جه‌ی بنگه‌هین یی چاندنا نایدۆلۆژی و نا‌فاکرا ئه‌وی شیوا‌زی کو نه‌ومین نوو ل جیهانی دنیرن. ب تاییه‌تی، ئه‌فه ژی خالا هه‌ره گرنگ یا ئه‌فی فه‌کۆلینیه‌یه، هه‌تا نوکه فه‌کۆلینه‌کا سیسته‌ماتیک کو ب ئالافین زمانفانیا ژینگه‌هی (Ecolinguistics) شرو‌فه‌کرنئ بۆ ده‌قین په‌روه‌رده‌یی یین کوردی بکه‌ت، نه‌هاتیه‌نه‌نجامدان. فه‌کۆلینین جیهانی، وه‌ک یین ستیب (2015) و هو‌کو‌مسینگ (2020)، گرنگیا فه‌کرنا "چیرۆکین فه‌شارتی" د په‌روه‌رده‌ییدا دیار کرینه، لئ ئه‌ف ریبازه هیشتا ب شیوه‌یه‌کی به‌رفه‌ه نه‌گه‌هه‌شتیه‌ بیا‌قی نه‌کادیمی یی کوردی. ژبه‌ر ئه‌قان سه‌مه‌مین ل سه‌ری، ئه‌ف فه‌کۆلینه هه‌مول دده‌ت ئه‌فی قالا‌هیا تاییه‌ت داگریت.

زمانفانیا ژینگه‌هی (Ecolinguistics)، کو ره‌ و ریشالین ئه‌وی بۆ کارین زاناین وه‌ک نینار هاوجن (1972) و پاشی مایکل هالیدی (1990) فه‌دگه‌رن، وه‌ک بیا‌فه‌کی گرنگ بۆ تیگه‌هه‌شتنا کارلیکا د نا‌قه‌هرا زمان، جفاک و ژینگه‌ها سروشتیدا ده‌رکه‌فتیه‌یه. د ده‌ستپیکیدا، ئه‌ف بیا‌فه پتر وه‌ک میتافۆره‌کی بوو بۆ فه‌کۆلینا ل سه‌ر "ژینگه‌ها" زمان، لئ ب زیدبوونا قه‌یرانین ژینگه‌هی، زمانفانیا ژینگه‌هی وه‌ر چه‌رخانه‌ک به‌ره‌ف بیا‌فه‌کی ره‌خنه‌یی کر کو ل ئه‌وی چه‌ندئ دکۆلیت کا چاوا زمان ب خوه دشیت ببینه پشکه‌ک ژ کیشه‌یی یان چاره‌سه‌ریی. هالیدی (Halliday, 2001: 175-202) د گو‌تاره‌کا خوه یا بنا‌فۆده‌نگدا هو‌شداری دا کو ره‌نگه هه‌ندک پیکه‌ته‌مین ریزمانی یین زمانئ ننگلیزی (و گه‌له‌ک زمانین دی) ببه هانده‌ر بۆ بکاره‌ینانا بیسنوور یا ژیده‌رین سروشتی. ئه‌فه بوو بنگه‌هه‌ک بۆ ئه‌وی باوه‌ریی کو زمان بیلا‌یه‌ن نینه، به‌لکو هه‌لگرئ دیتن و به‌ایین که‌لتوورییه کو دشین زیانی بگه‌هینه ژینگه‌هی.

2.1. تیؤرا بنگه‌هین یا ستیبی: "چیرۆکین کو نه‌م ل گه‌ل دژین"

د ئه‌فی چارچو‌فه‌یی ره‌خنه‌ییدا، کارین نارن ستیبی (2015) وه‌ر چه‌رخانه‌کا گرنگ پیکه‌نایه‌یه. ستیب دبینیت کو کیشه‌یین ژینگه‌هی نه‌ ب تنئ کیشه‌یین فیزیکیه‌، به‌لکو نه‌جامی "چیرۆکین کو نه‌م پئ دژین (the stories we live by) ن". ئه‌ف "چیرۆکه" نه‌ ب تنئ فه‌گێرانیین ساده‌نه، به‌لکو ئه‌و باوه‌ری، بها و نایدۆلۆژیین بنگه‌هینه یین کو د نا‌ف زمانئ مه‌دا فه‌شارتینه و ره‌فتارا مه‌ ئاراسته‌ دکهن. ئه‌و چیرۆک دبنه وه‌ک "نه‌خسه‌یین هه‌زی" کو ئه‌م بکارده‌یین داکو تییگه‌هین کا جیهان چاوا کار دکه‌ت و رۆلئ مه‌ تیدا چیه‌یه. ستیب ئه‌وان چیرۆکان دابه‌ش دکه‌ته سه‌ر سه‌ی جو‌رین سه‌رمکی: چیرۆکین ویرانکەر، چیرۆکین نا‌فاکەر و گو‌هو‌رینا چیرۆکان ب ریکا دیتنا چیرۆکین نوو. (Stibbe, 2015: 1-8) بۆ نمونه، چیرۆکا "گه‌شه‌کرنا نابووری یا بئ دووماهیک" چیرۆکه‌کا ویرانکهره کو هانده‌ره بۆ بکاره‌ینانا بیسنوور یا ژیده‌ران. به‌روفا‌زی، چیرۆکا "مرو‌ف وه‌ک پشکه‌ک ژ تورا ژیا‌نی" چیرۆکه‌کا نا‌فاکهره کو هانده‌ره بۆ ریزگرتن و هه‌فسه‌نگیی. ئارمانجین سه‌رمکی یین زمانفانیا ژینگه‌هی ل ده‌ف ستیبی ئه‌فه‌نه: (أ) ئاشکه‌راکرا ئه‌وان چیرۆکان، (ب) ره‌خنه‌کرنا

گو‌هورینین مه‌زنن، به‌لکو ده‌فیت هه‌ردهم پشت به‌ستنی ل سه‌ر سیسته‌می به‌کن.

- چارچو‌فه‌کرن (Framing): ده‌ق کیشه‌یی د دوو چارچو‌فه‌یین سه‌ره‌کیدا پینشکیش دکه‌ت. ل ده‌ستپیکئی، کیشه وه‌ک "کیماسیبه‌کا ره‌وشتی د جفاکیدا" ده‌یت‌ه‌چارچو‌فه‌کرن ("هه‌می خه‌لکی... زبل ده‌فایتین"). ب نه‌فی شپوهی، به‌ر په‌رسیاری ژ سیسته‌می (بو نمونه، کیمیا سه‌لکین زبلی یان خزمه‌ت‌گوزاریین پا‌قزایی) ده‌یت‌ه‌فه‌گوه‌استن بو سه‌ر ره‌فتارا خه‌لکی. پاشی، چاره‌سه‌ری وه‌ک "په‌روسیسه‌کا دام‌زراوه‌یی یا سه‌ره‌کفتی و نایدیال" ده‌یت‌ه‌چارچو‌فه‌کرن، کو تیدا هه‌موو قوناغ ب سانه‌ی و بی ناسته‌نگ ده‌رباز دبن.

- شوناس (Identity): چیرۆک ب شپوهیه‌کی زیره‌کانه شوناسین نایدیال و نمونه‌یی ئافا دکه‌ت کو پیکه‌ه کار دکهن داکو نه‌فی چیرۆکی به‌یتر لئ به‌کن: وه‌ک شوناسا "قوتابیا هشیار و خودان وژدان" ده‌یت‌ه‌نیشاندان. نه‌و به‌ره‌می په‌رومه‌دیا باشه ("ماموستایی وئ گو‌توبویی") و وژدانا زیندی یا چیرۆکییه. باب و هه‌فسو: وه‌ک شوناسا "جفاکی سفیل بی ریکه‌ستی و گو‌هدار" ده‌یت‌ه‌نیشاندان. نه‌و ب شپوهیه‌کی شارستانی و نارام کار دکهن و راسته‌وخو په‌نایی بو ریکین فه‌رمی دهن. شاره‌وانی: وه‌ک شوناسا "ده‌سته‌ه لاتا به‌ر سه‌قده‌ر و خیره‌خواز" ده‌یت‌ه‌نیشاندان. نه‌و نه‌ب تنی کارا و به‌له‌زه، به‌لکو دلوقان ژیهه و تشته‌کی زیده‌تر ژ داخازا خه‌لکی (باخچه و یاری) پینشکیش دکه‌ت.

- ژیرن (Erasure) و دیارکرن (Salience): هیزا نایدولۆژی یا نه‌وی ده‌فی ب هه‌مان راده‌یی کو گریدایی نه‌وی تشتی دبیزیت، گریدای نه‌وی تشتی ژیدبه‌ت ژیهه:

○ ژیرنا چالاکیا سه‌ربخوه: گرنه‌ترین تشتی ژیرنی، نه‌گه‌ری نه‌وی چه‌ندییه کو جفاک ب خوه کیشه‌یی چاره‌سه‌ر به‌کته. نه‌فه په‌یامه‌کا به‌یز دده‌ت کو چالاکیا جفاکی یا راسته‌ه‌فینه ب تنی ب ریکا دام‌زراوه‌یان دبیت.

○ ژیرنا ناکۆکیی: چیرۆک ب ته‌واوی هه‌ر جو‌ره ناکۆکییه‌کی ژیدبه‌ت. هه‌چ ناماز مه‌یک ب نه‌وی چه‌ندی نینه کو به‌لکی شاره‌وانی بیژیت "بودجه نینه" یان کارئ نه‌وان پاش بخییت. نه‌فه وینه‌یه‌کی نه‌دوور هیل و نایدیال بو کارکرن بیره‌کراییی دروست دکه‌ت.

○ ژیرنا به‌ر په‌رسیاری په‌سه‌کر: ب گو‌تتا "هه‌می خه‌لکی"، به‌کری په‌سه‌کر ده‌یت‌ه‌گشتی‌کرن و ب نه‌فی ره‌نگی که‌سه‌کی دیارکری به‌ر په‌رسیار نینه.

دیارکرن: ل به‌ر انبه‌ر نه‌فی ژیرنی، ده‌ق په‌روسیسا "په‌نابرن بو ده‌سته‌ه لاتا" و "نه‌نجامی دلخۆشکه‌ر" ب شپوهیه‌کی ناشکه‌را دیار دکه‌ت و دکه‌ته سه‌نته‌ری چیرۆکی.

- هه‌سه‌نگاندن (Evaluation): زمانئ ده‌فی ب شپوهیه‌کی ناشکه‌را هه‌سه‌نگاندنی بو دیارده‌یان دکه‌ت. کیشه ب په‌یقین ب ته‌واوی نه‌ریی ده‌یت‌ه‌ه‌سه‌فکرن ("په‌سی"، "بیه‌نین نه‌خۆش") و چاره‌سه‌ری ژ ب په‌یقین ب ته‌واوی نه‌ریی ("باخچه‌کی جوان"، "زۆر دلخۆش بو"). نه‌ف هه‌سه‌نگاندنا جه‌سه‌رگیری، کیشه‌یی دکه‌ته شه‌ره‌کی ساده د نا‌قه‌یرا "باش" و "خراب" دا و ریکئی ناده‌ت قوتایی هه‌را ئالۆزیی د نا‌قه‌یردا به‌کته.

کورت‌ه‌نه‌نجام: نه‌ف نمونه ب شپوهیه‌کی به‌یز "چیرۆکا" نه‌وی چه‌ندی فه‌دگیریت کو ریکا دروست بو چاره‌سه‌ریی، په‌نابرنه بو ده‌سته‌ه لاته‌کا باش و کارا. هه‌ر چه‌نده نه‌فه هه‌لوپه‌ستین باش

ده‌یت‌ه‌به‌ر هه‌مه‌یه‌یان و ژ نو‌فه به‌ر هه‌مه‌یه‌یان. بو نمونه، ده‌می کو د زمانئ کوردیدا په‌یقین جودا بو "مرن" مرو‌فی و "سه‌کتین" گیانه‌وه‌ری ده‌یت‌ه‌یکاره‌یه‌یان، یان ده‌می کو نه‌م دبیزین "سامانین سه‌روشتی"، نه‌م ب شپوهیه‌کی نه‌راسته‌وخو سه‌روشتی دکه‌ینه "مولک" مه‌کی مرو‌فی. نه‌ف چیرۆکه ریخۆشکه‌ره بو بکاره‌ینانا بیه‌سنوور یا ژینگه‌ه‌ی چو‌نکی په‌هه‌ندی نه‌وی یی نه‌خالقی و سه‌ربخوه ژئ ده‌ت (Plumwood, 2002).

5.1. ریه‌بازا شه‌رو‌فه‌کرن ریه‌زمانی: سیسته‌می تیه‌ریی:

(Transitivity) بو شه‌رو‌فه‌کرن نه‌وان چیرۆکان ب شپوهیه‌کی زانستیر و کویرتر، نه‌م دئ مه‌فای ژ سیسته‌می تیه‌ریی یی ریه‌زمانا نه‌رکی یا هالیدی (Halliday & Matthiessen, 2004) وه‌رگرین. نه‌و سیسته‌م فه‌کۆلینی ل سه‌ر نه‌وی چه‌ندی دکه‌ت کا چاوا رسته ده‌یت‌ه‌ئا‌فکرن داکو دیار به‌کته "کی چ ل کی کر". ب شه‌رو‌فه‌کرن جو‌رین په‌روسیسان (مادی، هوشی، هتد.) و په‌سکار بوویان (به‌کر، به‌رکار)، نه‌م ده‌شیین بزانیان: نایا سه‌روشت و زینده‌وه‌ر د ده‌قیدا وه‌ک "به‌کرین" چالاک ده‌یت‌ه‌نیشاندان بیه‌ن کو خودان ئیراده و کاریگه‌ریه‌ی؟ یان نه‌ری ب تنی وه‌ک "به‌رکارین" نه‌چالاک ده‌یت‌ه‌نیشاندان بیه‌ن کو کردار ل سه‌ر ده‌یت‌ه‌نه‌نجامدان؟ بکاره‌ینانا نه‌فی ریه‌بازئ دئ هاریکار بیت کو نه‌م ب شپوهیه‌کی کۆنکریت بیه‌نین کا په‌رتو‌وکا "کارامه‌ی" چاوا ب ریکا هه‌لبیزارتین ریه‌زمانی بیه‌ن فه‌شارتی، چیرۆکا مرو‌ف-سه‌نته‌ری به‌یز دکه‌ت یان ژئ هه‌ول دده‌ت نه‌وی بشکینیت.

2. شه‌رو‌فه‌کرن ئیکۆلۆژی یا ده‌قین هه‌لبیزارتی:

نه‌م دئ شه‌رو‌فه‌کرنه‌کا ئیکۆلۆژی ل سه‌ر سه‌ی نمونه‌یین هه‌لبیزارتی ژ سه‌ی بازنه‌یین جودا بیه‌ن خواندنا بنه‌ره‌تی نه‌نجام ده‌ین. نارمانجا مه‌ ناشکه‌ر اکرن نه‌وان "چیرۆکین ژینگه‌ه‌ی" بیه‌ن فه‌شارتییه کو ب ریکا زمانئ په‌رومه‌دی ده‌یت‌ه‌ئا‌فکرن، ب تابه‌تی ب بکاره‌ینانا ئالاقین شه‌رو‌فه‌کرنی بیه‌ن ئاران ستیی.

أ. نمونه‌یا بازنه‌یی ده‌ستپیکئی (پۆلا دوویی): چیرۆکا "هاوه‌لاتییه‌ی باش و ده‌سته‌ه لاتا خیره‌خواز"

ده‌ق: "ل به‌رامبه‌ر مالا نه‌ه‌قینی زه‌فه‌یه‌کا قالا هه‌بوو، هه‌می خه‌لکی ب به‌رده‌وامی زبل و گلنیشی خوه ده‌فایته‌ نا‌ف نه‌وی گو‌ره‌پاتی... شه‌ره‌وانی بیه‌ریادا، نه‌وی گو‌ره‌پاتی بو پا‌قز به‌کن و بو وان به‌کانه باخچه‌کی جوان و چه‌ند یاریین زارۆکا بو بدانن، نه‌ه‌قین بکاری باب و خه‌لکی تاخی خوه زۆر دلخۆش بوو." (په‌رتو‌وکا کارامه‌ی، پۆلا 2، ل 32).

شه‌رو‌فه‌کرن (ل دوئی ستیی):

نه‌ف چیرۆکه، کو ئیک ژ ئالۆزترین ده‌قین نه‌فی بازنه‌یه، چیرۆکه‌کا بنه‌ره‌تی ده‌رباره‌ی په‌یوه‌ندییا د نا‌قه‌یرا هاوه‌لاتی و ده‌وله‌تیدا فه‌دگیریت.

- نایدولۆژی و چیرۆکا سه‌رمکی: چیرۆکا سه‌رمکی یا کو نه‌ف ده‌فه فه‌دگیریت، چیرۆکا "چاره‌سه‌رییا دام‌زراوه‌یی" یه. نایدولۆزییا فه‌شارتی ل پشت نه‌فی چیرۆکی نه‌وه کیشه‌یین گشتی و ژینگه‌ه‌ی کارئ ده‌سته‌ه لاتا فه‌رمیه‌ی کو چاره‌سه‌ر به‌کته و رۆلی هاوه‌لاتییه‌ی باش ب تنی ناگه‌هدارکرن و داخوازکرنه. نه‌ف چیرۆکه ب شپوهیه‌کی نه‌راسته‌وخو نه‌وی باوه‌ریی ده‌جینیت کو هاوه‌لاتی ب خوه نه‌ خودان شیانین

شئومه‌یه‌کی پیش‌که‌فتینر: سازان (نهمویی نوو یئ هشیار)، باب (جفاکی سفیل یئ ریکخستی) و ریڤه‌بهر (بهرپرسی نمونایی). لئ ل ئەڤیرئ، ئەف شوناسه د ناف کۆنتیکسته‌کی نشتیمانیدا دهینه‌دانان؛ ئەو نه ب تئ پاقژییا تاخی خو، به‌لکو "سه‌رفه‌زای و به‌خته‌مورییا" باژیرکی خوه دپاریزن.

- ژیرن (Erasure) و دیارکر (Salience): دیسان، چیرۆک ب ریکا ژیرنی دوور هئیلی ساده دکته: ژیرنا به‌رژمه‌ندیین نابووری: هیچ نامازمیه‌ک ب مفاین نابووری بین کارگه‌هئ نینه (وهک دهرڤه‌تین کاری یان داهات). ب ئەفی رنگی، بریارا فه‌گوه‌هاستنا ئەوئ وهک بریاره‌کا بی زیان دیار دبیت.

○ ژیرنا ناکۆکیین جفاکی: دهق گریمانه دکته کو ههمی خه‌لک دژی کارگه‌هینه. ئەگه‌رئ ئەوئ چهندئ کو هندهک کس به‌لکی به‌رگریی ژ مانه‌فیا کارگه‌هئ بکن (ژبه‌ر کار یان مفاین دی)، ب ئەوای هاتیه‌ژیرن.

○ ژیرنا بکه‌رئ چاره‌سەرکەر: گرنترین ستراتیژییا ژیرنی ل ئەڤیرئ، ژیرنا بکه‌رئ بریارده‌ر ب ریکا بکار هینانا شیوازی بکه‌ر نه‌دیاری (بریار هاته‌دان). ئەفه ب شیومه‌یه‌کی ستراتیژی رۆلی دهسته‌لاتئ د ناف تم و مژیدا ده‌ئیلیت و ئەوئ دکته هیزمکا کارگیری یا ئەبستراکت، کو ئەفه ژی ریکریی ل هه‌ر پرسیارکانه‌کا راسته‌خو یا ل سه‌ر به‌رپرسیارییا ئەوئ دکته.

دیارکر: ل به‌رانبه‌ر ئەفی چهندئ، دهق پرۆسیسا "په‌نابرن بو جهین به‌رپرس" و "سۆزدانا" ئەوان ب شیومه‌یه‌کی ناشکرا دیار دکته.

کورت-ئه‌نجام: ئەف نمونه قوناغا دوویی ژ پرۆژه‌یی ئایدۆلۆژی نیشان دده‌ت. ل ئەڤیرئ، "چیرۆکا" کو ده‌ئیه‌فم‌گیران ئەوه کیشه‌یین مودیرن و پیشه‌سازی ژی، هه‌روه‌ک کیشه‌یین ساده، دشین ب ریکین فه‌رمی و ب باوه‌ریه‌یان ب سیسته‌مئ بیروکراتی به‌ینه‌چاره‌سەرکرن. ب گریدانا ژینگه‌هئ ب نشتیمانیه‌ و ساده‌کرنا ئالۆزیین نابووری، دهق قوتایی ڤیر دکته کو ب شیومه‌یه‌کی سۆزداری و نشتیمانی ل سه‌ر کیشه‌یان هزر بکه‌ت، لئ د پراکتیکیدا، هه‌مان مۆدیلا خوگریدان ب دهسته‌لاتیه‌ دووباره بکه‌ت.

ج. نمونه‌یا بازنه‌یی دووماهیه‌یی (پولا هه‌شتئ): چیرۆکا "ژینگه‌ه‌ وهک که‌سه‌ته‌یه‌ک د ناف بزۆنه‌رئ ده‌وله‌تیدا"

هه‌رچنده‌ په‌رتووکا پولا هه‌شتئ ژ (91) لاپه‌ران پیکه‌هیت، لئ بیاڤی ژینگه‌هئ تیدا گه‌له‌ک یئ سنوورداره و ب تئ (5) ده‌قین په‌یوه‌ندیار ب پرسین ژینگه‌هیه‌ تیدا هه‌نه. ژ ناف ئەوان ده‌قین کیم، ئەف نمونه‌یا ل لاپه‌رئ (31) هاتیه‌هه‌لبزارتن وه‌کو 'که‌یسه‌کی نمونه‌یی، چونکی ب چری ئەواوییا ئەوان ستراتیژیین زمانقانی بین ته‌کتوکراتی و ئاراسته‌یین گه‌شتی بین چیرۆکا 'هوکمرانییا باش' تیدا به‌رجه‌سته‌ دبن، کو د ئەواوییا ده‌قین دی بین ئەفی په‌رتووکیدا ب شیومه‌یه‌کی به‌لافا ده‌ینه‌دین".

دهق: "به‌نه‌ماین هوکمرانییا باش: شیانین فه‌رمانگه‌هین حکومی ژ خوه گونجاندن دگه‌ل گۆرانکاریا دپارودوخه‌کی کومه‌لایه‌تی و نابووری و ژینگه‌یی ئەو ژی ب ریکا هه‌فسه‌نگی دناقه‌ه‌را نارمانجین جۆرا و جۆر و به‌رژمه‌ندیین کورت و نافچی و درێژخایه‌ن ب مه‌رهما دابینکرنا مسوگره‌بونا شیانیت دارایی و مروفی و جی به‌جیکرنا

(وهک هه‌ست ب به‌رپرسیاریی) ڤیر دکته، لئ د هه‌مان ده‌مدا، ب ژیرنا چالاکیا سه‌رخوه و هه‌ر جۆره ناکۆکیه‌کی، ئەو هه‌را پشتخۆبه‌ستنا جفاکی لاواز دکته و به‌ماین خوگریدان ب دهسته‌لاتیه‌ ده‌سه‌پینیت.

ب. نمونه‌یا بازنه‌یی نافچی (پولا پینجئ): چیرۆکا "نشتیمانی ئایدیال دژی هه‌ر شه‌یا مودیرن"

دهق: "مالا سازانی ل باژیرکه‌کی جوان ل ده‌وره‌به‌رین باژیری یه، کاتی و زیدهرین نافئ زۆر تیدا هه‌نه... خه‌لکی وئ ب سالان ب سه‌رفه‌زای و به‌خته‌موری لئ دژیان، به‌لئ لقی دووماهیه‌دا کارگه‌هه‌ک لئ هاتیه‌ دروستکرن کو به‌هین نه‌خۆش و گازان بیزارکینه... سازانی گۆته بابئ خو: بوچی سه‌ره‌دانا جهین به‌رپرس ناکهن... بابئ سازانی داخواز ژ هه‌فالین خوه کر، سه‌ره‌دانا ریڤه‌بهرئ باژیرکی بکن... لیژنه‌یه‌ک پیک نینا و سه‌ره‌دان کرن... بریار هاته‌دان کارگه‌ه‌ به‌ئیه‌ فه‌گوه‌هاستنا بو جهه‌کی گونجای و هاته‌ چاره‌سەرکرن." (په‌رتووکا کارامیی، پولا 5، ل 34).

شروڤه‌کرن (ل دویف سته‌یی):

ئەف چیرۆکه گونارئ ژ ناستئ کیشه‌یه‌کا ساده یا تاخه‌کی به‌رفه‌متر دکته و دگه‌هینه‌ته ناسته‌کی ئالۆزتر، کو تیدا په‌ماین ئایدۆلۆژی بین گریدای ب شوناسا نشتیمانی و روپه‌روبوونا ئالنگاریین سه‌رده‌میه‌ ده‌ینه‌پیش‌کیشکرن.

- ئایدۆلۆژی و چیرۆکا سه‌رمکی: چیرۆکا سه‌رمکی ل ئەڤیرئ، چیرۆکا "پاراستنا نشتیمانی ئایدیال ژ هه‌ر شه‌یین دهرمکی" یه. ئایدۆلۆژییا به‌رمتی ل ئەڤیرئ "نشتیمانپه‌رمورییا ژینگه‌هئ" یه. دهق ژینگه‌هئ وه‌ک پشکه‌ک ژ شوناس و دیرۆکا نه‌مویی نیشان دده‌ت ("باژیرکی جوان"، "سه‌رفه‌زای"). ب ئەفی شیوه‌ی، پاراستنا ژینگه‌هئ ژ نه‌رکه‌کی پاقژی یئ ساده، ده‌ئیه‌بلندکرن بو ناستئ نه‌رکه‌کی نشتیمانی. د هه‌مان ده‌مدا، ئەو چیرۆکا "باوه‌ری ب سیسته‌مئ بیروکراتی" یا کو مه‌ د پولا دوویندا دیتی، ل ئەڤیرئ به‌یزتر لئ ده‌یت.

- چارچووه‌کرن (Framing) و میتافۆر (Metaphor): دهق ب شیومه‌یه‌کی شارم‌زایی کیشه‌یی د چارچووه‌یی "جه‌مسەرگیری" دا دادم‌زینیت. ژ نالیه‌کیه‌، میتافۆرا "ژینگه‌ه‌ = به‌هه‌شت" ده‌ئیه‌بکاره‌یان ("کانی"، "دیمه‌یین دلکه‌ر"، "به‌خته‌موری") کو وینه‌یی نشتیمانیه‌کی پاک و نارام نیشا بده‌ت. ژ نالیی دیفه، میتافۆرا "پیشه‌سازی = هه‌ر شه‌/نه‌خۆشی" ده‌ئیه‌بکاره‌یان ("کارگه‌ه‌"، "به‌هین نه‌خۆش"). ئەف چارچووه‌کرنه کیشه‌یه‌کا ئالۆزا جفاکی- نابووری دکته شه‌رمکی ساده یئ "باش دژی خراب"، کو ریکی ناده‌ت قوتایی هه‌را چاره‌سەرپین نافچی یان ئالۆز بکه‌ت.

- هه‌لسه‌نگاندن (Evaluation): زمانئ ده‌قی ب ناشکرای هه‌لسه‌نگاندنه‌کا نه‌خلاقئ بو هه‌ر دوو لایه‌نان دکته. ژینگه‌ها به‌رئ ب په‌یقین ب ئەوای نه‌رینی ده‌ئیه‌موسفکرن ("جوان"، "دلکه‌ر")، و کارگه‌ه‌ ژی ب په‌یقین ب ئەوای نه‌رینی ("نه‌خۆش"، "بیزارکینه"). ئەف هه‌لسه‌نگاندنا توند، هه‌ر جۆره گومانه‌کی ل سه‌ر ئەوئ چهندئ کو کی ل سه‌ر راستی و دروستییه‌ و کی ل سه‌ر شاشییه‌، ژناف دبته و ریکی بو چاره‌سهریه‌کا ئیک-لایه‌ن خوشت دکته.

- شوناس (Identity): چیرۆک هه‌مان شوناسین ئایدیال بین چیرۆکا به‌ری نوکه به‌رده‌وام دکته، لئ ب

کاری تهیه و نه هستی تهیه، بلکه پروسس‌سکه "گونجاندا فرمانگه‌هانه" کو تیدا بهرژومندییین نابووری و دارایی ب ههمان کیشی ل گهل ژینگه‌هی دهینه‌پیفان.

تهورئ دوویی: گه‌نگه‌شه‌کرنا گشتی - چیرۆکین په‌رورده‌یا ژینگه‌هی د زنجیره‌یا په‌رتووکین "کارامه‌یی" دا

شروڤه‌کرنا سی نمونه‌یین هه‌لبژارتی ژ سی بازنه‌یین جودا، وینه‌یه‌کی روون ل سهر گه‌شه‌سه‌ندنا ستراتیژییه‌کا په‌رورده‌یی یا نارمانجدار د پروگرامی "کارامه‌یی" دا نیشان ددهت. ئەف گه‌شه‌سه‌ندنه نه یا ریکه‌قتییه، بلکه پروسس‌سکه هشیارانه یا ئافاکرنا "هاوه‌لاتیبوونی" به کو تیدا "چیرۆکین ژینگه‌هی" ل گهل مه‌زنوونا قوتابی دهینه‌نالوزکر و ب په‌یامین نایدولوزی دهینه‌ه‌خشاندن. د ئەفی گه‌نگه‌شه‌یا گشتیدا، ئەم دئ ل سهر ئەوان "چیرۆکین" سهرمی یین کو ژ ئەفی شروڤه‌کرنی دهرکه‌قتینه‌ی راوستین.

أ. گه‌شه‌سه‌ندنا چیرۆکی: ژ تاکئ سۆزدار بو هاوه‌لاتییی سیستم-پابه‌ند

"چیرۆکا" گشتی یا کو په‌رتووکین کارامه‌یی فه‌دگیرن، چیرۆکا وهرچهرخانه‌کا کۆنترۆلکره‌یه کو تیدا قوتابی ژ تاکه‌کی خودان هه‌ستین ساده، دهینه‌گه‌هورین بو هاوه‌لاتییه‌کی کو جهی خوده د ناڤ سیستمی سیاسی و کارگیری یی مودیرندا دزانیته.

ل بازنه‌یی ده‌ستپنکی (پۆلا 2)، چیرۆک ل سهر ئاستی "تاکئ ره‌وشتی و جفاکی بجویک" دهینه‌فه‌گیران. ل ئەفیرئ، کیشی‌یین ژینگه‌هی وەک کیماسییه‌کا نه‌خلاقی د جفاکی نیزیکیدا (تاخ) دهینه‌نیشانان. چاره‌سهری ژ ی ب ریکا چالاککرنا هه‌ستین باش (وهک بیزاریا ئەفینی) و په‌نابرن بو سیستمی فره‌می یی هه‌ره نیزیکی (شاره‌وانی) دهینه‌دیتن.

ل بازنه‌یی ناڤنجی (پۆلا 5)، چیرۆک به‌رفره‌هه‌ی دبیته و دبیته چیرۆکا "نشیمانی‌په‌روریا ژینگه‌هی". ب گریدانا ژینگه‌هی ب "بازیرکی جوان" و "سهر فره‌ازی" فه، چیرۆک ژینگه‌هپاریزیی ژ بابه‌ته‌کی پاڤزی یی ساده فه‌دگوه‌یزیت بو ئەره‌کی نه‌ته‌وه‌یی. ل ئەفیرئ، قوتابی فیر دبیته کو ژینگه‌ه ب تئ جهی ژیا نا ئەوی نینه، بلکه پشکه‌که ژ شوناسا ئەوی یا نه‌ته‌وه‌یی.

ل بازنه‌یی دووماه‌یی (پۆلا 8)، چیرۆک دگه‌هه‌یته ئاستی "ته‌کتوکراتی" یی دووماه‌ی. ل فیرئ ژینگه‌ه ئیدی نه هه‌ر بابه‌ته‌کی کارگیریه‌یه، بلکه وهکو "بارودۆخه‌کی گوه‌رۆک" دهینه‌نیشانان کو ده‌قیته فرمانگه‌ه خوده ل گهل بگۆنجین. چیرۆکا دووماه‌ی ئەوه ژینگه‌ه ب تئ پشکه‌کا بجووه‌که ژ 'هاوکیشیه‌کا به‌رژومندییان' کو تیدا نارمانجین دارایی و نابووری یین کورتخایه‌ن و دریزخایه‌ن د ههمان ریزدا ل گهل ژینگه‌هی دهینه‌دانان.

ب. چیرۆکا مروڤ-سه‌نته‌ری: سروشت و هک کهره‌سته‌یه‌ک بو مروڤی

ئیک ژ چیرۆکین هه‌ره به‌یز و به‌رده‌وام د هه‌ر سی قوناغاندا، چیرۆکا مروڤ-سه‌نته‌ری (anthropocentrism) به. نایدولوزییا فه‌شارتی ئەوه کو سروشت و ژینگه‌ه ب خوده به‌یه‌کی سهربخوه‌ نین، بلکه به‌یئ ئەوان گریدایی مفایی ئەوانه بو مروڤی.

د چیرۆکا پۆلا دوویندا، زبل خرابه‌ی چونکی "بو ساخله‌مییا مه‌ باش نینه". د چیرۆکا پۆلا پینجیدا، کارگه‌ه خرابه‌ی چونکی

گه‌شه‌کرنا کۆمه‌لایه‌تی و پاراستنا ژینگه‌هی" (په‌رتووکا کارامه‌یی، پۆلا 8، ل 31).

شروڤه‌کرن (ل دویف سستی):

ل فیرئ، گوڤارا ب ته‌واوی شیوازی خوده دگوه‌وریت؛ ئەو ژ شیوازی چیرۆکی یی سۆزدار و نشیمانی دهرکه‌قیته و دکه‌قیته د ناڤ زمانه‌کی سیاسی و ته‌کتوکراتی یی نه‌بستر اکتدا. "چیرۆکا" کو ل فیرئ دهینه‌فه‌گیران، چیرۆکا دمه‌لته‌ مودیرن و مکو "هه‌شه‌نگه‌کهرئ به‌رژومندییان" ه.

- نایدولوزی و چیرۆکا سهرمی: چیرۆکا سهرمی ل فیرئ، چیرۆکا "په‌رورده‌کرنا ته‌کتوکراتی" به. نایدولوزییا فه‌شارتی ئەوه کو کیشی‌یین ژینگه‌هی و مکو بابه‌تین 'گونجاندن' و 'هه‌شه‌نگی' یین کارگیری دهینه‌دیتن. ب ئەفی شیوه‌ی، ژینگه‌هپاریزی ژ ئەره‌کی نه‌خلاقی یان نشیمانی دگوه‌وریت بو جوهرمی 'بریفه‌برنا فه‌یرانان' کو تیدا ژینگه‌ه ب تئ ئیک پارچه‌ی ژ هاوکیشیه‌کا نالوز یا نابووری و جفاکی.

- چارچوه‌فکر (Framing): دهق ب شیوه‌یه‌کی شوکهر ژینگه‌هی د چارچوه‌یی "بارودۆخ" دا دادمه‌زینیت ("گونجاندن دگهل گۆرانکارییا د بارودۆخه‌کی... ژینگه‌هی"). ئەفه گوه‌ورینه‌کا مه‌زنه؛ ژینگه‌ه ئیدی نه "به‌هه‌شته" و نه "نشیمانه"، بلکه ب تئ "بارودۆخه‌کی دهرمه‌کیه" کو پیندقیه فرمانگه‌ه خوده ل گهل بگۆنجین. هه‌روه‌سا، چارچوه‌فکرنا کیشی‌یی و مکو "هه‌شه‌نگی" د ناڤه‌را به‌رژومندییان "دا، و مکو ره‌وایی دانه‌کیه بو کیمکرنا گرنگییا ژینگه‌هی ل هه‌مه‌به‌ر نارمانجین نابووری یین کورتخایه‌ن.

- ژیرن (Erasure): ئەف دهقه زۆرتین پروسسیا ژیرنی تیدا به‌رجه‌سته‌ی دبیته:

○ ژیرنا بکه‌ری مروڤی: بکاره‌ینانا چه‌مکی "شیانین فرمانگه‌هان" و چاوگین و مکو "دابینکران" و "جیه‌جیکران"، بکه‌ری مروڤی یی به‌رپرس ب ته‌واوی فه‌دشیریت.

○ ژیرنا مملانییا راسته‌قیته: په‌یفا "هه‌شه‌نگی" دهینه‌بکاره‌ینان داکو مملانییا به‌ره‌تی یا د ناڤه‌را تالانکرنا ژیدهرین سروشتی و پاراستنا ئەواندا به‌یته‌ژیرن. دهق و هه‌سا نیشان ددهت کو دشیاندایه هه‌موو به‌رژومندی (نابووری و ژینگه‌هی) بی کیشه‌پنکه‌ه بگۆنجن.

○ ژیرنا هاوه‌لاتی: د ئەوی چیرۆکیدا، هاوه‌لاتی ب ته‌واوی "ژیریه‌یه". ئەو نه وهکو بریارده‌ی و نه‌زی داخوازکهر هه‌بوون نینه؛ ب تئ "فرمانگه‌ه" و "شیانین دارایی و مروڤی" ئەکته‌رین سهرمه‌کینه.

- مینافۆر (Metaphor): مینافۆرا "ژینگه‌ه و هک گۆرانکارییه‌کا بارودۆخی" دهینه‌بکاره‌ینان. ل فیرئ ژینگه‌ه و مکو نامیره‌کی ته‌کنیکی دهینه‌مونه‌کرن کو پیندقیه "بریفه‌برایه‌تییا" گۆرانکارییان ئەوی به‌یته‌کرن، نه وهکو سیستمه‌مکی زیندی یی پاراستن.

- راستیبوون (Facticity): شیوازی "پیناسه‌سازیی" ل ده‌ستپنکا ده‌قی، پاشی ریزکرنا به‌رژومندییان (کورت، ناڤنجی و دریزخایه‌ن)، و مکو زانسته‌کی نوو و جیگیر دهینه‌پینشکیشکران کو ب هه‌چ ره‌نگه‌کی جهی گومانی نین.

کورت-ه‌نجام: ئەف دهقه قوناغا دووماه‌ی یا چیرۆکا "هاوه‌لاتییی بیده‌نگ" به‌رجه‌سته‌ی دکه‌ت. ل فیرئ، ژینگه‌ه ب ته‌واوی د ناڤ بزوینه‌ری بیرۆکراسییا دمه‌لته‌تیدا دهینه‌هه‌رسکران. په‌یاما دووماه‌ی ئەوه کو ژینگه‌هپاریزی نه

یا راسته‌قینه دکهت کو مروڤی وهک پشکهکا هه‌فسه‌نگ د سیسته‌مه‌کی مه‌زنتردا ببینیت.

2- چیرۆکا هاوه‌لاتییی نه‌چالاک و سیسته‌می کارا: چیرۆکا دوویی یا بهیز، چیرۆکا پیوه‌ندییدا ناقه‌را هاوه‌لاتی و ده‌ولعتی دایه. ده‌وئ چیرۆکییدا، "هاوه‌لاتییی باش" نه‌و کسه‌سیه یی کو کیشه‌یان دبینیت و ب ریکین فهرمی سکالایی دکهت. ل بهرانهر، "دهسته‌لات" وهک چارمه‌سکره‌ی ئیکانه، کارا و گه‌لهک جاران خیرخواز ده‌یتنه‌نیشاندان. نه‌و چیرۆک، ب ریکا ژیرنا ستراتیژی یا چالاکیا جفاکی یا سه‌رخوه و هه‌ر جوړه ناکوکیه‌کی، نه‌و باوه‌ریی دبینیت کو گوهورین ب تنی ژ سهری بو خوارئ دهیت و روئی هاوه‌لاتییان ب تنی داخوازکره، نه کردار.

3- چیرۆکا کیشه‌مین ساده‌کری و بی سیاست: ل پولا هه‌شتی نه‌ف ساده‌کرنا نایدولوژی دگه‌هیه‌ت لوته‌کیا خوه، ده‌می کیشه‌مین ژینگه‌می ژ ناف جه‌رگی جفاکی ده‌ینه‌ده‌ریخستن و وه‌و 'پروسیسه‌کا گونجاندنا کارگیری' ده‌ینه‌وینه‌کرن. ب نه‌فی یه‌کی، ژینگه‌ه‌بهای خوه یی راسته‌قینه ژ ده‌ست دده‌ت و دبته‌ه‌بابه‌ته‌کی ته‌کنیکی یی بی روح کو ب تنی پندفی ب 'هه‌فسه‌نگیا به‌رژه‌مندیان' هه‌یه.

ب کورتی، "چیرۆکا" گشتی یا کو په‌رتووکین کارامه‌ی فه‌دگیرن، چیرۆکا ئافکارنا هاوه‌لاتیه‌کی خودان نیازین باش و پایه‌ند ب سیسته‌می قه‌یه، لی ده‌مان ده‌مدا، نه‌و هاوه‌لاتی ب تیگه‌ه‌شته‌کا ساده‌کری و مروڤ-سه‌نته‌ری بو جیهانی و ب کیم شیانین ره‌خنه‌ی بو روپروویبونا ئالوژیین راسته‌قینه ده‌یته‌په‌رچه‌مکرن.

ده‌نه‌نجامین کرداری:

ل سه‌ر به‌مه‌ای ئه‌وان نه‌نجامین ل سهری، فه‌کولین هه‌دهک ده‌نه‌نجامین کرداری بو باشترکرنا گو‌تارا په‌روه‌ده‌ی یا ژینگه‌می ل هه‌ریمه‌ کوردستانئ پیشنیار دکهت:

1- بو دانهرین پروگرامان: ده‌ربازبوون ژ چیرۆکا مروڤ-سه‌نته‌ری: پندقییه‌ پروگرامین خواندنئ ب شیه‌یه‌کی هه‌شیارانه کار به‌کن داکو ژ گو‌تارا "مروڤ-سه‌نته‌ری" یا به‌رتنگ ده‌ربه‌ه‌فن. پیشنیار ده‌یتنه‌کرن کو ده‌قین نوو به‌ینه‌زیده‌کرن کو ب ئاشکه‌رای مروڤی وهک پشکهک ژ سیسته‌می ژبانی نیشان بدن و گرنگیی بدنه‌ه‌فیرکرنا چه‌مکی پیکه‌ه‌گریدانا زبندی د ناقه‌را هه‌می بو‌نه‌مه‌راند.

2- بو دانهرین پروگرامان: به‌رفه‌مه‌کرنا چیرۆکا هاوه‌لاتییوونئ: پندقییه‌ ده‌قین په‌روه‌ده‌می ژ پیشکشکرنا چیرۆکین ئایدیال و ریکین ئیک-ناراسته‌ ده‌رباز بین و ئالوژی و فرمه‌نگیا چالاکیا سفیل نیشان بدن. دشین نمونه به‌ینه‌نیشاندان کو تیدا هاوه‌لاتی نه‌ب تنی سکالایی دکهن، به‌لکو ده‌ستپیشخه‌ریی جفاکی (پاقرکرنا تاخی ب هه‌ولین خه‌لکی)، به‌کاره‌ینانا میدیایی، یان ریکه‌ستنا که‌مپینین هه‌شیاریی ژئ نه‌نجام دهن.

3- بو ماموستایان: پراکتیزمه‌کرنا خواندنه‌کا ره‌خنه‌ی: هه‌رچه‌نده ده‌قین په‌رتووکان وهک خوه به‌مین ژئ، ماموستا دشین روله‌کی گه‌لهک گرنگ د ئافکارنا هه‌را ره‌خنه‌ییدا به‌گیرن. ل شوینا کو ماموستا ب تنی په‌یامین رووه‌کشی بین ده‌قان به‌گه‌هینیت، نه‌و دشیت پوئی به‌مه‌ گورمپانا گه‌نگه‌شه‌ی. بو نمونه، پشتی خواندنا چیرۆکا پولا دوویی، ماموستا دشیت په‌رسپاری ژ قوتابیان به‌هت: "نه‌ری باب و هه‌فسویان دشیا ب

"خه‌لک بیزار کرینه" و ژ "سه‌رفه‌زای و به‌خته‌مه‌رییا" نه‌وان کیم کره‌یه. ده‌ه‌قی پولا هه‌شتیدا، پاراستنا ژینگه‌می گرنگه‌ چونکی پشکه‌که ژ "گه‌شه‌کرنا جفاکی" و "هوکمه‌رانیا باش" یا جفاکی مروڤی. ب نه‌فی شیه‌ی، په‌روه‌ده‌ ب شیه‌یه‌کی به‌رده‌وام نه‌وئ چیرۆکی دبینیت کو تیدا مروڤ سه‌نته‌ر و خودانی سه‌روشتیه و سه‌روشت ژئ که‌سه‌سته‌یه‌که کو ده‌قیت ب شیه‌یه‌کی "باش" به‌یته‌ریقه‌بهرن داکو خزه‌مه‌تا مروڤی به‌هت. نه‌فه ریکه‌ریی ل ئافابوونا دیتنه‌کا ئیکولوژی یا کوپرتی دکهت کو مروڤی وهک پشکه‌کا ساده ژ سیسته‌مه‌کی مه‌زنتردا ببینیت.

ج. چیرۆکا ژیرنی: فه‌شارتتا ناکوکی و به‌په‌رسپاریا راسته‌قینه

هه‌زا چیرۆکین کو ده‌ینه‌فه‌گیران، ب هه‌مان راهه‌ گریدایی نه‌وان تشتایه بین کو ده‌ینه‌ژیرن. ده‌ هه‌ر سه‌ نموونه‌باند، نه‌م دبینین کو چاوا هه‌دهک لایه‌نین گرنگ بین کیشه‌یان ب شیه‌یه‌کی ستراتیژی ده‌ینه‌ژیرن داکو چیرۆکه‌کا ساده‌تر و ناراسته‌کریتر به‌یتنه‌ئافاکرن.

ژیرنا چالاکیا سه‌رخوه: هه‌روهک مه‌ دیتی، چالاکیا جفاکی یا سه‌رخوه ب ته‌واوی ژ چیرۆکان هاتیه‌ژیرن.

ژیرنا ناکوکیی: چیرۆکین په‌روه‌ده‌می چیرۆکین ئایدیال. تیدا هه‌موو لایه‌ن (هاوه‌لاتی و ده‌سته‌لات) ب ساناه‌ی له‌ه‌شکه‌ن و کیشه‌ ب له‌ز ده‌ینه‌چاره‌سه‌کرن. نه‌فه وینه‌یه‌کی نه‌دووهریلی بو پروسیسه‌ سیاسی و جفاکی یا په‌ر مملانی ئافا دکهت.

ژیرنا نابوویری: گرنگترین تشتی کو ده‌ینه‌ژیرن، ره‌ه‌ه‌ندئ نابوویری یی کیشه‌یه‌نه. ده‌ چیرۆکا کارگه‌ه‌یدا، هه‌چ نامازیه‌ک ب مفایئ نابوویری یی کارگه‌می نینه. ده‌ه‌قی هوکمه‌رانیه‌یدا، هه‌چ نامازیه‌ک ب ناکوکییدا د ناقه‌را گه‌شه‌یا نابوویری (ب تاییه‌تی یا پشت ب په‌تروئنه‌ به‌ستی) و پاراستنا ژینگه‌ه‌یدا نینه.

ب نه‌فی ژیرنا به‌رده‌وام، "چیرۆکا" کو ل ده‌ف قوتایی ئافا دبیت نه‌وه کیشه‌مین ژینگه‌می کیشه‌مین ساده و نه‌خلاقینه، نه کیشه‌مین ئالوژ بین سیاسی و نابووینه.

نه‌نجامین دووماهیی و ده‌نه‌نجامین کرداری:

نه‌نجامین دووماهیی

نه‌ف فه‌کولینا ئیکولوژی، کو ل سه‌ر شه‌رۆقه‌مه‌کرنا ده‌قین ژینگه‌می په‌رتووکین "کارامه‌ی" دا هاته‌نه‌نجامدان، دگه‌هیه‌ته نه‌وی نه‌نجامئ کو گو‌تارا په‌روه‌ده‌می یا فه‌رمی ده‌ه‌ریمه‌ کوردستانیدا ب شیه‌یه‌کی سیسته‌ماتیک و نارمانجدار کار دکهت داکو "چیرۆکین" تاییه‌ت ل سه‌ر پیوه‌ندییدا د ناقه‌را مروڤ و سه‌روشتیدا ل ده‌ف نه‌وه‌ی نوو دبینیت. نه‌و چیرۆک بیلایه‌ن نینن، به‌لکو هه‌لگرئ نایدولوژی و به‌ایین فه‌شارتینه. نه‌م دشین نه‌نجامین سه‌ره‌کی ده‌ سه‌ی خالین پیکه‌ه‌گریدایدا کوم به‌کیم:

1- چیرۆکا مروڤ-سه‌نته‌ری یا به‌یز: ل سه‌ر به‌مه‌ای داتایی فه‌کولینی، نه‌فه چیرۆکا هه‌ره زال و به‌رده‌ومه‌ ده‌ نمونه‌یین هه‌لیژارتی بین قوتاعین جودادا. چیرۆکا مروڤ-سه‌نته‌ری. ژینگه‌ه‌ ب شیه‌یه‌کی به‌رده‌وام وهک که‌سه‌سته‌یه‌ک یان ژیده‌ره‌ک بو مفایئ مروڤی ده‌یتنه‌نیشاندان. به‌ای سه‌روشتی ب پتری ب مفایئ نه‌وی یی "به‌کاره‌ینانی" ده‌یته‌په‌قان، چه‌ مفایئ ساخه‌میی (پولا 2)، یان مفایئ نشتمانی (پولا 5)، یان مفایئ کارگیری بیت (پولا 8). نه‌و چیرۆک، ب دانانا مروڤی ده‌سه‌نته‌ری ژینگه‌ه‌یدا، ریکه‌ریی ل ئافابوونا دیتنه‌کا ئیکولوژی

رێكه‌كا دى كيشه‌يى چاره‌سه‌ر بكه‌ن؟ نه‌گه‌ر هوين ل جه‌ئ
ئه‌وان بان، دا هوين چ كه‌ن؟"

ليستا ژي‌ده‌ران

أ. ژي‌ده‌رين كوردى و سه‌ره‌بى

- Al-Kubaisi, M., & Gardi, B. (2012). Dust Storms -7
Over Erbil City, Capital of Kurdistan Region/Iraq. Tikrit
Journal of Pure Science, 17(4).
- Halliday, M. A. K. (1990). New ways of meaning: -8
The challenge to applied linguistics. Journal of Applied
Linguistics, 6, 7-36. 4.
- Halliday, M. A. K. (2001). New ways of meaning: -9
A grammar of green. In A. Fill & P. Mühlhäusler (Eds.),
The Ecolinguistics Reader: Language, Ecology and
Environment (pp. 175-202). Continuum.
- Halliday, M. A. K., & Matthiessen, C. M. I. M. -10
(2004). An Introduction to Functional Grammar (3rd ed.).
Arnold.
- Haugen, E. (1972). The Ecology of Language. -11
Stanford University Press.
- Hookoomsing, H. (2020). An ecolinguistics study -12
of non-human animal representations in Mauritius:
Towards an ecologically responsible model for education*
[Doctoral dissertation]. University of Mauritius.
- Mach, D., Skupiński, K., & Salih, Y. A. (2023). -13
Environmental movement in the Kurdistan Region of Iraq:
a sociological study of environmental organizations.
Middle Eastern Studies, 59(2), 199-216.
- Plumwood, V. (2002). Environmental Culture: -14
The Ecological Crisis of Reason. Routledge.
- Stibbe, A. (2015). Ecolinguistics: Language, -15
Ecology and the Stories We Live By. Routledge.
- White, L., Jr. (1969). The historical roots of our -16
ecologic crisis. Science, 155 (3767), 1203–1207.

- 1- حسن، ع. ر، سه‌الله، ج. ع، سه‌سين، ن. ف، سه‌ريف، ع. ع،
حمد، ي. ع، حمد، ك. ع. (2024)، كارامه‌يى و به‌هايىن كوومه‌لايمتى، پولا
پينجى (په‌رتوكا قوتابى)، چاپا چوارى، ريقه‌به‌رييا گشتى يا پروگرام و
چاپه‌مه‌نييا، وه‌زاره‌تا په‌روه‌ردى، حكومه‌تا هه‌رئىما كوردستانى- عيراق.
- 2- شاكه‌ر، نه‌خته‌ر سه‌الله؛ سه‌المسيح، سه‌المسيح سه‌مان؛ و سه‌لى،
رضوان خه‌سه‌ر. (2018). دور الصحافة في تنمية التنوير البيئي لدى قطاعات
من الجمهور في إقليم كردستان العراق. مجلة العلوم البيئية، جامعة عين
شمس، 44 (1)، 425-454.
- 3- فتح الله، ع. خ، سه‌الله، ج. ع، سه‌سين، ن. ف، سه‌ريف، ع. ع،
حمد، ي. ع، سه‌سن، ع. ر. (2024)، كارامه‌يى و به‌هايىن كوومه‌لايمتى، پولا
دووئ (په‌رتوكا قوتابى)، چاپا چوارى، ريقه‌به‌رييا گشتى يا پروگرام و
چاپه‌مه‌نييا، وه‌زاره‌تا په‌روه‌ردى، حكومه‌تا هه‌رئىما كوردستانى- عيراق.
- 4- فتح الله، ع. خ، سه‌الله، ج. ع، سه‌سين، ن. ف، سه‌ريف، ع. ع،
حمد، ي. ع، حمد، ك. ع. (2024)، كارامه‌يى و به‌هايىن كوومه‌لايمتى، پولا
هه‌شته‌ئ (په‌رتوكا قوتابى)، چاپا چوارى، ريقه‌به‌رييا گشتى يا پروگرام و
چاپه‌مه‌نييا، وه‌زاره‌تا په‌روه‌ردى، حكومه‌تا هه‌رئىما كوردستانى- عيراق.
- 5- محمه‌د، سه‌نگه‌ر داوود. (2019). ملاحظات إنتقادية حول
قانون حماية وتحسين البيئة في إقليم كردستان- العراق رقم 8 لسنة 2008.
گوڤارا قه‌لاى زانست العلميه، زانكويلا لىبانى- فه‌نسى، 4(3)، 677-704.
- 6- مصطفي، شه‌رزاد آحمد؛ محمه‌د، نه‌خشين جه‌مال؛ و سه‌الحميد،
اوات جه‌فه‌سه‌ر. (2021). أثر التدقيق البيئي في تعزيز الحوكمة البيئية دراسة
استطلاعية لعينة من الشركات الصناعية في إقليم كردستان/العراق. مجلة
تكرت للعلوم الإدارية والاقتصادية، 17(55)، 38-55.

ب. ژي‌ده‌رين بياني

تحليل لسانيا بينيا للغة كتاب "كارامهه" (المهارات) في اقليم كوردستان

الملخص:

في عصر أصبحت فيه الأزمات البيئية تهديدا عالميا، تقدم هذه الدراسة، اعتمادا على إطار اللسانيات البيئية (Ecolinguistics)، تحليلا لسانيا بيئيا لـ "القصص البيئية التي نحيا بها" والتي يتم بناؤها في سلسلة الكتب المدرسية "كارامهه" (المهارات) في إقليم كوردستان. من خلال تحليل ثلاث عينات مختارة من مراحل التعليم الأساسي (الصفوف الثاني والخامس والثامن) وباستخدام أدوات التحليل الخاصة بأران ستيب (مثل التأطير، والمحو، والاستعارة)، تخلص الدراسة إلى أن الخطاب التربوي الرسمي يروي بشكل منهجي ثلاث قصص أيديولوجية رئيسية: أولا، قصة المركزية البشرية القوية، حيث يتم تمثيل الطبيعة كمورد لمنفعة الإنسان وتختزل قيمتها الذاتية والمستقلة إلى مجرد منفعة استعمالية. ثانيا، قصة المواطن غير المشارك والسلطة الفعالة، وهي قصة تبني صورة مثالية لمؤسسات الدولة كحل وحيد للمشكلات، وفي الوقت نفسه تمحو بشكل استراتيجي فكرة العمل المجتمعي المستقل والاعتماد على الذات. ثالثا، قصة المشكلات المبسطة والخالية من السياسة؛ حيث تنتزع القضايا البيئية من سياقها السياسي والاقتصادي المعقد وتقدم كعملية إدارية للتكيف والموازنة بين المصالح الاقتصادية والاجتماعية المختلفة. وبهذا، يتم اختزال حماية البيئة إلى مجرد موضوع تقني لإدارة الأهداف، مع إخفاء دور مصالح الشركات والمراكز السياسية المنهجية. باختصار، توضح الدراسة كيف يتم استخدام الخطاب البيئي، تحت ستار التربية، لبناء رؤية عالمية معينة وإنتاج "المواطن الصالح" الملتمزم بالنظام القائم؛ مواطن يمتلك مواقف جيدة، ولكنه مجهز بمهارات نقدية محدودة لمواجهة المشكلات الحقيقية.

الكلمات المفتاحية: اللسانيات البيئية، تحليل الخطاب اللساني البيئي، القصص التي نحيا بها، التربية البيئية، الأيديولوجيا.

ANALYZING THE ECOLINGUISTICS FOR THE LANGUAGE OF THE KARMAEAE BOOK IN THE KURDISTAN REGION

ABSTRACT:

In an era where environmental crises have become a global threat, this study, based on the framework of Ecolinguistics, provides an ecological analysis of the "environmental stories we live by" that are constructed in the "Karamee" (Competency) school textbook series in the Kurdistan Region. By analyzing three selected samples from the primary education stages (grades 2, 5, and 8) and using the analytical tools of Arran Stibbe (such as framing, erasure, and metaphor), the research concludes that the official educational discourse systematically narrates three main ideological stories. First, the powerful story of anthropocentrism, in which nature is represented as a resource for human benefit, and its independent and intrinsic value is reduced to mere utilitarian benefit. Second, the story of the passive citizen and the effective authority, a narrative that constructs an idealized image of state institutions as the sole problem-solvers while strategically erasing independent community action and the idea of self-reliance. Third, the story of simplified and depoliticized problems, where environmental issues are decontextualized from their complex political and economic contexts and presented as matters of individual morality or technical management, thereby concealing the role of corporate interests and systemic policies. In short, the research shows how environmental discourse, under the guise of education, is used to construct a specific worldview and produce the "good citizen" who is compliant with the existing system; a citizen who holds good attitudes but is equipped with limited critical skills to face real-world problems.

KEYWORDS: Ecolinguistics, Eco-discourse Analysis, Stories We Live By, Environmental Education, Ideology.